

Burhan Cahit Morkaya'nın Unutulmuş İnkılap Romanı: *Kervan Yürüyor*

Bilal Kas¹

Öz

Osmanlı'nın son iki yüz yılına damgasını vuran Batılılaşma hareketleri, Cumhuriyet'in ilanı ardından resmî ideolojiyle de örtüşür. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmeleriyle inkılaplar birbiri ardına hayata geçirilir. Kaynağında modern Batılı devletlere yetişme isteğini barındıran inkılaplar, nüfusunun çoğunluğu eğitimsiz halka benimsetilmeye çalışılır. İnkılapların ve iktidarın meşruluğunun devam etmesi ve eski cemaat yapısına dönüşün yaşanmaması fikirleriyle siyasi iktidar, devrin edebiyatçılarından inkılapların edebî eserler kanalıyla halka tanıtılması ve kanıksatılmasını ister. Bu istek, Burhan Cahit Morkaya'nın popüler romanlarında devrin sosyal hayatının belli ölçülerde yansıtılması şeklinde olduğu gibi kimi romanlarında da doğrudan iktidarın savunuculuğu biçimindedir. Burhan Cahit, *Kervan Yürüyor*'da inkılapların halka faydalarını dile getirir ve yarattığı eski-yeni, modern-gelenekçi çatışmalarıyla bir inkılap romanı kaleme alır. Romanda 1930'lu yıllara damgasını vuran birçok Atatürk inkılabı yerini alırken bunların arasında en çok laik yaşam tarzının toplum hayatında tesisi üzerinde durulur. Romandan hareketle devrin siyasi iktidarının sanatçılarla yakın ilişkiler içinde olduğu, siyaset-edebiyat münasebetinin Atatürk Devri için nasıl bir mana taşıdığı da değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk Devri Romanı, Burhan Cahit Morkaya, Popüler Roman, Siyaset- Edebiyat İlişkisi, Şapka Kanunu

JEL Kodları: Y92, Z00, Z13

Burhan Cahit Morkaya's Forgotten Revolution Novel: The Caravan Is Marching

Abstract

Ottoman Westernization movements also coincide with the official ideology after the Republic. Gazi Mustafa Pasha directs the revolutions. Western revolutions are tried to be adopted by the people. With the idea of continuation of the revolutions and preventing a return to the past, the political power wants literary figures to reflect the revolutions in their works. This desire is in the form of reflecting the social life of the period to a certain extent in Burhan Cahit Morkaya's popular novels, and in some of his novels it is in the form of direct defense of the government. In *Kervan Yürüyor*, Burhan Cahit expresses the benefits of the revolutions to the public and writes a revolution novel with the old-new, modern-traditionalist conflicts it creates. While many Atatürk reforms that left their mark on the 1930s took place in the novel, the most important emphasis among them is the establishment of a secular lifestyle in social life. Based on the novel, it has also been evaluated that the political power of the period had close relations with the artists and what the relationship between politics and literature meant for the Atatürk Era.

Keywords: Atatürk Era Novel, Burhan Cahit Morkaya, Popular novel, Politics-Literature Relationship, Hat Law.

JEL Codes: Y92, Z00, Z13

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Yeni Türk Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı, bkas2322@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1355-5681.

Giriş

Siyasi iktidar ile sanat dünyası arasındaki yakın münasebet; sanata ve sanatçıya müdahale, yeni Türk devletinin resmî ideolojisini tabana yayma ve benimsetme eylemlerinden önce de -Türk siyaset ve sanat tarihinden takip edilebileceği gibi- var olmuştur. Osmanlı'nın son iki yüz yılında birçok Batı kaynaklı fikir dile getirilmiş, bu sebepten birçok sanatçı siyasi iktidarın hışmına uğramış, cezalandırılmış ya da iktidar uygulayıcıları tarafından “yola getirilmiş”tir.

Osmanlı siyasi iktidarlara, savundukları fikir ve anlayışları bilhassa 20. asrın ilk çeyreğinde halka ulaştırmak amacıyla edebiyat ve basın dünyasından yararlanmışlardır. Millî edebiyat anlayışını destekleyen İttihat ve Terakki siyasi iktidarı, edebiyatı Türkleştirme hedefiyle bir kanon oluşturmaya çalışır (Belge, 2009: 89). Sanat hayatını kendi meşruluğunu hayatta tutabilmek için kullanan siyasi iktidarın varlığı her devirde görülebildiği gibi Atatürk Devri'nde de çok canlı bir şekilde birçok eserde hissedilebilmiştir.

Atatürk, devrin edebiyatçıları yakın çevresinde tutmuş, onları yönlendirmiş, sanatçılara eserlerini oluştururken çeşitli teşvik ve telkinlerde bulunmuştur (Yücebaş, 1960: 33-36). Millî Mücadele senelerinden beri inkılapların yanında olan Burhan Cahit Morkaya, “inkılap edebiyatı” meydana getirmeye uğraşan, siyasi iktidarın toplumu etkileyen hamlelerine methiyeler düzmüştür. Romanlarında umumiyetle kent insanlarının meselelerini konu edinmiştir. *Aşk Politikası* (1930), *Düğün Gecesi* (1933), *Patron* (1935) adlı romanları Atatürk Devri sosyal, siyasi ve iktisadi hadiselerinden ayrı yorumlanamaz. Romancının *Kervan Yürüyor* romanı da bu bağlamda değerlendirilmesi gereken eserleri arasındadır. İnkılapların savunuculuğunun yapıldığı roman, şu ana kadar gün yüzüne çıkarılan Burhan Cahit romanları arasında siyasi iktidarın söylem ve uygulamalarıyla en fazla uyuşan roman olma özelliğini taşımaktadır. Roman, devrin siyasi ve sosyal gerçeklikleriyle ilişkilendirilerek açıklandığında inkılap edebiyatı ya da kanonunun özellikleri de ortaya çıkarılmış olacaktır.

1. Bir İnkılap Romanı: *Kervan Yürüyor*

Bir roman yazarı olarak en verimli dönemini Atatürk Devri'nde geçiren Burhan Cahit Morkaya, siyasi iktidarın uygulamalarıyla ters düşecek herhangi bir söz ve davranışta bulunmamıştır. Burhan Cahit'in Erken Cumhuriyet Dönemi'yle özdeşleşen *Koroğlu* (1928) gazetesini vefatına kadar çıkarması, devrin önemli gazetelerinden *Milliyet*'in yazı işleri müdürlüğü vazifesinin Atatürk'ün yönlendirmesiyle Başbakan İsmet İnönü tarafından yazara verilmesi Morkaya'yı siyasi iktidarın fikirleriyle uyumlu bir gazeteci-edebiyatçı yapar (Öcal, 2006: 166). Yazarın bilinen tüm romanlarında toplumsal hayatın yansımaları rahatlıkla takip edilebilir. Devrinde okurları modern hayat mevzuunda yönlendirme vazifesini de üstlenmiştir.

Büyük toplumsal değişimleri içinde barındıran Atatürk Devri'nin yeniliklerini popüler olay örgüleri içinde işleyen Burhan Cahit hakkında, hatıralarını kaleme alan Müzehher Vâ- Nû, neslinin alafrangalığını onun romanlarından tanıdığını ifade eder (Vâ- Nû, 1987: 50). Burhan Cahit'in neredeyse tüm romanları için şu yargıya varmak mümkündür ki yazar, iyi-kötü, zengin-fakir, vatansever-hain gibi sınırları belli çatışmalar yarattığı, romantizmin tesirlerini içeren popüler aşk romanlarında kişilerini devrin sosyolojik gerçeklerinden asla ayırmaz.

Kervan Yürüyor, “Bir inkılap ve memleket romanı” ünvanıyla kaleme alınır. Romandaki en önemli husus “inkılap” ideolojisinin ön plana çıkartılışındadır (Kas, 2024: 10). Romanın kaleme alındığı 1935 senesine kadar birçok inkılap hayata geçirilmiştir. Ancak muhalefetin çok partili hayata geçiş denemelerinde, çeşitli isyanlarda varlığını hissettirmesi, siyasi iktidarın inkılap ideolojisini geniş halk tabakalarına ulaştırma gayretlerini de hızlandırır. Bu manada, Aka Gündüz’ün *Yayla Kartalı*, Ethem İzzet Benice’nin *On Yılın Romanı* “inkılap edebiyatı” başlığı altında kaleme alınan ve akla ilk gelen romanlardandır. Bu dönemde siyasi iktidara yakın duran kalemler tarafından yazılmış çoğu eserde ve *Kervan Yürüyor*’da “*edebiyatın ulus inşası sürecinde aktif ve kurucu bir rol üstlenerek tasarlanan yeni ulusal kimliğin bileşenlerini*” (Eskin, 2017: V) aktarma zorunluğu vardır. Aynı doğrultuda Tuba Çelik (2019: 27) 1950’ye kadar ulusal ve inkılapçı bir kanondan bahsetmenin doğru olduğunu vurgular.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında çeşitli kurumların, yönetici ve kişilerin rejimin temellerini sağlamlaştırmak için bir edebiyat kanonu oluşturmaya çalıştığı rahatlıkla söylenebilir² (Çıkla, 2007: 53). Refik Ahmet [Sevengil] 1933 senesinde “Bizim İsteddiğimiz Edebiyat” başlığıyla hazırladığı eserinde inkılap edebiyatının özelliklerini belirler. Refik Ahmet, korporatist yeni Türk devletinin siyasi iktidarına ait fikirlerle örtüşen bir zihniyetle “biz” kelimesini önemser. Bu kelime, kapsayıcı bir ifade olmanın yanı sıra tüm ayrılıkçı ve farklı fikirleri “biz”de eritme, yok etme düşüncesini de taşımaktadır. “Biz”in karşıladığı edebiyat; inkılapçı, modern ve Batıcı fikirlerle donanmıştır. Sevengil’in eserini meydana getirirken çıkış noktası 1930’lu yıllarda siyasi iktidarın yarattığı inkılapçı havanın edebiyat sahasında estirilemeyeşidir. Kısacası o günkü edebiyatın en büyük eksikliği inkılapçı ideolojiden mahrum oluşudur (Sevengil, 1933: 21). Çok partili hayata geçiş denemelerinin halkta yarattığı gerginlik, iktisadi sıkıntılar, siyasi iktidarın rejime sadakat veçhesinden muhalefete itimat edemeyişi edebiyat ve siyaseti yakınlaştırır. Bu yakınlaşma, inkılap edebiyatı tartışma ve uygulamalarının Atatürk Devri’nde çeşitli aralıklarla gündemde tutulmasını sağlamıştır.

Yaşar Nabi [Nayır] 1933 senesinde Refik Ahmet’in eserinin yayımlanması üzerine zaten canlı olan “inkılap edebiyatı” tartışmalarında “biz” tarafında olduğunu açıkça belli ederken karşıt fikirdeki Peyami Safa’yı eleştirmeden edemez (Yaşar Nabi, 26 Haziran 1933: 4). Sadri Etem [Ertem] “İdeoloji” başlığı altında *Varlık* dergisinde “inkılap edebiyatı” tanımını tamamen siyasi iktidarın vücuda getirdiği inkılapları ve yenilikleri savunmak manasında ele alır (Sadri Etem, 1 Eylül 1933: 50). Peyami Safa ise yabancı kültür ve edebiyatlarının taklit edilmesi suretiyle oluşturulmaya çalışılan bir inkılap edebiyatına karşı olduğunu ifade ederken aslında siyasi iktidara yakın olan ve iktidarın fikirlerini belli amaçlarla eserlerinde işleme gayretindeki sanatçılardan olmadığını vurgulamak ister (Peyami Safa, 19 Haziran 1933: 3). Burhan Cahit’in *Kervan Yürüyor* başlıklı romanı bu tartışmaların sürdüğü senelerde yazılmış, siyasi iktidarın istediği “inkılap edebiyatı” özelliklerini taşıyan bir kimliğe sahiptir.

Romanda vaka zamanıyla anlatma zamanı arasında neredeyse hiç fark yoktur. Atatürk inkılaplarının birbiri ardı sıra hayata geçirildiği 1920’li ve 1930’lu yılların başları romanın vaka zamanıdır. Mekân, Burhan Cahit’in popüler aşk romanlarında sıklıkla tercih ettiği İstanbul ve

² Selçuk Çıkla’nın edebiyat kanonu çerçevesinde kaleme aldığı ve aynı meseleler üzerinde durduğu eserlerine bkz. Çıkla, S. (2004). *İnkılâp edebiyatı, Hece [Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı]*, 8/ 90/91/92; 435-441 ve Çıkla, S. (2021). *Türkiye’de rejim ve edebiyat*, Kitabevi Yayınları.

zengin hayatların geçtiği köşk, yalı ya da büyük apartman daireleri değildir. İstanbul ve İsviçre'nin Lozan kentinden romanda bahis geçse de romanın asıl mekânı Antalya'dır. Anlatıcı, hızla kalkınan genç Türk devletinin inkılapçı programının bir kasabadan farksız Antalya iline Atatürk Devri'ndeki yansımalarını anlatma amacındadır. Anlatıcı; inkılaplar, Cumhuriyet rejimi ve hükümetin tüm unsurlarıyla başkent Ankara'dan çok uzakta kalmış, her manada geri bir kente nasıl ulaşabildiğini kanıtlama gayretindedir. Romanın ana izleği şehirde inkılapların tesis edilişi, gençlerin inkılaplara uygun yetişmesi ve halkın eski- yeni kültür arasında kalışı noktalarında gelişir. Şehirde kara ve demir yolları, okullar birbiri ardı sıra açılırken inkılaplara sadık gençler, eski cemaat yapısını yok saymakta, bir önceki nesil mensupları ise eski-yeni kültür çatışmasında “eski”nin yanında yer almanın doğru olacağına kanidir.

Romantizmin tesirindeki romanların ya da popüler romanların iyi-kötü çatışması, Burhan Cahit'in bu romanında Osmanlı'yı ve eski cemaat yapısını temsil eden kişiler, yani olumsuz olanlar ve hükümet yanlısı olanlar, inkılaplara uyum sağlayanlar, Batılı yeni hayat anlayışını savunanlar arasındaki çatışmayla geliştirilmiştir. Atatürk Dönemi'nde kaleme alınan *Kervan Yürüyor*, 1950'den sonra toplumcu gerçekçi yazarlar tarafından klişeleşecek aydın öğretmen ve imam arasında eski ve yeni fikirlerin kıyasıya harp edeceği kurmaca metinlerin henüz yoğun biçimde görülmediği bir dönemde, bu tip çatışmaları merkeze alacak romanların öncüllerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu manada Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* (1926) ve Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* (1928) romanları *Kervan Yürüyor*'la aynı izleklerden beslenen romanlardan sayılabilir. Aliye Öğretmen'in karşısına gerilik ve vatan hainliğiyle ilişkilendirilen fikirleriyle dikilen ve yaşamı, sanki ülkedeki geri düşüncelerin yok edilmesi niyetiyle, darağacında sonlanan *Vurun Kahpeye*'nin Hacı Fettah'ı; *Kervan Yürüyor*'da olumsuz tiplerin başında gelen din adamlarıyla benzer özellikler gösterir (Adıvar, 2019: 39- 41). *Yeşil Gece*'de de Hacı Fettah'ın gerici ve çıkarıcı fikirleri yine gerici din adamı tipleri aracılığıyla benzer bir izlekten hareketle anlatılmıştır. *Yeşil Gece*'de geriliğin toplumsal, iktisadi ve idari hayatın unsurlarına yayılmasına neden olarak din adamları ve dini her türlü isteklerine alet eden mütegalibe gösterilmiş ve bu iki tipin bir araya gelişi yeni Türk devletine tevarüs eden önemli bir hastalık olarak sunulmuştur (Güntekin, 1968: 37- 45). Reşat Nuri'nin romanında “eski” Hafız Eyüp ve Müderris Zühtü'nün etrafında kümelenen ve dinî unsurlarla bezeli olumsuz tiplerle “yeni” ise pozitivist öğretmen Ali Şahin ve Mühendis Deli Necip'in aydınlık ve inkılapçı fikirleriyle çatışır. *Vurun Kahpeye*'de gerici fikirleri İslami terminoloji kanalıyla yansıtan, çıkarıcı Hacı Fettah ve çevresine toplanan halk ile çağdaş ve vatansever Aliye Öğretmen çatışma hâlinindedir. *Kervan Yürüyor*'da olumlu birçok tipe yer veren, zaman zaman anlatıcıyla inkılapçı şahıs kadrosunun seslerini birbirine karıştıran Burhan Cahit'in asıl roman kişisi Hatip Ak Osman'dır. Adları zikredilen diğer romanlarda olumlu, aydın tipler; gerici düşüncenin bayraktarı tiplerle çatışır, savaş hâlinde fiiller sergilerken *Kervan Yürüyor*'un inkılap düşmanı Hatip Ak Osman değişip dönüşme sürecinden geçerek tipten karaktere doğru evrilir. Aydınlanmanın, pozitivist düşüncenin, inkılapların, Batılı hayat tarzının karşısında durmanın ne denli yanlış olduğunun üzerinde durulduğu *Vurun Kahpeye*, *Yeşil Gece* ve *Kervan Yürüyor* romanları sayılan özellikler bakımından ciddi benzerlikler taşımakla beraber Aliye Öğretmen'in taşa tutularak ölümü, Ali Şahin Öğretmen'in büyük bir hayal kırıklığı içinde Ankara yolunu tutuşu gibi aydın insanların canlarını ve ruhlarını vatan için feda edişleri *Kervan Yürüyor*'da yoktur. Aydın öğretmenler kadrosunun romanda ön plana çıkarılan kişisi Gülten-

sonradan ilk kadın mebuslardan biri- doğrudan Hatip Ak Osman ve çevresindekilerle bir savaş hâlinde değildir. Hatip Ak Osman, inkılabın savunucusu ve hükümetin Antalya'daki temsilcileriyle yer yer çatışır ve toplumdaki değişime “sonunda” ayak uydurur. Bu romanda gerici düşünce idam ya da sürgün yoluyla –asli kişiler inkılabın gerçekliğine zamanla inanır- ortadan kaldırılamaz, gerici fikirlerin şekil değiştirerek inkılabın kadrolarına sızdığı yönünde hayal kırıklığı oluşturacak bir mana da yaratılmaz. *Kervan Yürüyor*'da inkılabların halkın gönlüne girebilmesi ve yeni fikirlerin halk tarafınca sindirilebilmesi için hükümet kadrolarının gerekli müdahaleleri yapmasıyla görünür kılınır. Romanın neredeyse tamamında inkılablara direnç gösteren Hatip Ak Osman'ın “doğru yolu” buluşuyla nihayete eren *Kervan Yürüyor*, sadece asli kişinin romanın sonuç bölümünde inkılabın doğruluğuna inancıyla ve inkılab kadrosunu oluşturan ve üstün körü tasvir edilen, diğer roman kişileriyle çatışma hâlinde sunuluşuyla inkılab romanı kimliğini taşımaz. Türk toplum hayatında derin izler bırakacak Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (1925), Şapka Kanunu (1925), Latin Harflerinin kabulü (1928), Kadınlara Milletvekili Olma Hakkının Verilişi (1935) gibi temelde Batılı hayat tarzı ve kültürüne erişimi hedefleyen inkılabçı adımlar romanda hem kişiler tarafından hem de anlatıcı tarafından sıklıkla dile getirilerek eserin inkılab romanı kimliğini kuvvetlendirir. Bilhassa Hatip Ak Osman ve çevresindeki inkılabçı kadro arasında yaratılan çatışmada Hatip Ak Osman değişmeye belli bir âna kadar direnç gösterir, roman kişinin gelenekçi tutumuna rağmen inkılablar lehine romanın nihayetinde bir değişim yaşayarak canlı bir roman tipine dönüşür. İnkılabçı kadronun olumlu unsurları ise klişe söz ve tavırlarla, kukla birer tip olmanın ilerisine gidemezler.

Kervan Yürüyor, Türk romanında inkılabların savunulduğu eserler içinde edebî bakımdan bir değer taşımasa da öğretmen ve din adamı çatışmasını Hatip Ak Osman şahsında canlı tasvirlerle verişi bakımından önemlidir. Kimi romanlarda bildik gerici din adamı roman kişilerinin sonu, ölüm ya da yalnızlıkla neticelenirken Hatip Ak Osman, biraz geç kalsa da inkılab kervanına ulaşarak bir kısım Türk romanlarında klişeleşecek bir sondan *Kervan Yürüyor*'u kurtatır. İnkılabçı anlatıcının Ahmet Mithat Efendivari bir anlatımla romanın akışını keserek okuyucuya kendi fikirlerini sunması hatta dikte etmesi *Kervan Yürüyor*'u popüler inkılabçı bir roman alanına çeker. Romanın inkılabçı hususiyetlerinin daha iyi anlaşılması için Türk kadınına verilen haklar, laik yaşam tarzının Türk halkına benimsetilmesi, Şapka Kanunu'nun yansımaları çeşitli başlıklarla roman kişileri ve olay örgüsü üzerinden verilecektir.

2. İnkılabın Anlatıcısı: Ya Bu Kervanı Güdersin Ya Bu Diyardan Gidersin

Erken Dönem Cumhuriyet edebiyatında bilhassa Atatürk Devri'nde inkılabların sanat eserlerine yansıtılması gereği, devrin tanınan simaları tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Genel olarak Batılılaşmayı kendine şiar edinen yeni Türk devletinin destekleriyle büyük toplumsal değişmeler yaşandığının altı çizilir ve böylesi hakiki çatışmaların yaşandığı insan hikâyelerinin edebî eserlere istenen düzeylerde yansıtılmayışına hayıflanılır (Nayır, 1937: 47-51). Burhan Cahit Morkaya, *Kervan Yürüyor*'da eski cemaat yapısının merkezinde yer alan maneviyat-din telakkisine seçenек olarak milliyetçilik anlayışını ve inkılabları bir inanç meselesi içeriğiyle ikame ettirir.

İnkılabların yılmaz bir savunucusu anlatıcı, romanın tefrika ediliyor oluşunun yarattığı imkânla okuyucuya yer yer konferans niteliğinde nutuklar atacak kadar ileri gider. Amaç, olay

örgüsünde iyiler-olumlu tipler- ile kötüler-olumsuz tiplerin karşı karşıya geldiğinde inkılapların üstün olduğunu kanıtlamaktır. Siyasi iktidar, yeni nesilde henüz ideal olan yaşam tarzını tam manasıyla yaratamamış olsa da sloganlarında ve hedeflerinde yer alan ideal hayatı, edebî eserler kanalıyla birer “mit” ya da “ütopya” şeklinde sanatçıların meydana getirmesine imkân tanır, sanatçıları teşvik eder, yüreklendirir. Siyasi iktidarla edebiyatçılar arasında maddi ve manevi tesis edilen bağlarla Atatürk Devri’nde bir inkılap kanonunun oluşturulduğundan söz etmek mümkündür (Türkeş, 2009: 425).

Anlatıcı, Antalya’da inkılap hamlelerinin yansımalarını anlatmakla romana başlar. İnkılabın sözcüsü anlatıcı; ilkin şehrin havasındaki harareti birkaç katına çıkaracak; bilhassa “eski” hayat tarzına özlem çekenlerin asabını bozacak, hükümeti kıyasıya eleştirecek bir meseleyi, liseden henüz mezun olmuş bir genç kızın yurtdışına gidecek oluşunu anlatır. Anlatıcı, eski hayat tarzında- bazı şehirler ve bu şehirlerin merkezî kesimleri hariç- kadınların ve genç kızların erkeklere bağlı hayatlarının Cumhuriyet’le beraber tersine dönüşünü kanıtlama uğraşındadır. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Paşa; 1925 senesinde İnebolu’da yaptığı konuşmada kadınların yüzlerini açmalarından, erkeklerin şapka takmalarından bahsederken doğrudan dinî otoriteye ve yaşam tarzına karşı çıkar (Kırkpınar, 1998: 17). *Kervan Yürüyor* romanı, tam da bu amacı taşımaktadır: Dinî otoritenin ve yaşam tarzının halkın hayatında ve hafızasında kalan kırıntılarını yok etmek.

Anlatıcı, yeni- eski çatışmasını liseden henüz mezun olmuş Gülten’in Avrupa’ya gidiş haberini alan halkın bu haber karşısında aldığı tavrı genişleterek anlatmayı seçer. Halk, kadınıyla erkeğiyle bilhassa kadını yakından ilgilendiren, onun hayat tarzında ciddi değişiklikler yaratacak her türlü yeniliğe karşıdır. Nitekim anlatıcı, okula giden tüm kız çocuklarının erkeklerle yakınlaştığı, ahlaka uygun olmayan yeni bilgiler edindikleri fikrinin yanlışlığını ve yaygınlığını vurgular. “*Onlar için tiyatro sahnesi göbek atan allı pullu orospularla takla atıp güldüren palyaçoların yeri idi. [...] yayılan bu dedikodu gübresi, fişkısı bol bir tarlaya atılmış tohumlar gibi filizleniyor, yeşeriyor, dal budak salıyordu*” (s. 47).

Anlatıcı, romanın tamamına yayılan değişimin okuyucu tarafından gerçekçi bir hâl alması için geniş bir daire şeklinde çizilen geri fikirlerin yavaş yavaş daraldığını ve yok olduğunu göstermeyi hedefler. Bu “kutlu” neticeye varabilmek için anlatıcı, eski cemaat anlayışına dair tüm düşünceleri çeşitli roman kişileri tarafından dillendirir. Bununla yetinmediği durumlarda ise araya girerek yeni fikirlerin savunuculuğunu yapar. Dedikodu yapan halkın “gübre”, “fişkısı” gibi kelimelerle ne denli kötü düşüncelere sahip olduğu, anlatıcının kullandığı bu sözlerden açık bir şekilde anlaşılır. Siyasi iktidarın yeni nesilleri inkılap fikirleriyle işleyeceği en önemli mekân olan okullar, geri düşünceye sahip kişilerin ilk hedeflerinden biridir. Nitekim Gülten’in Avrupa’da öğrenim görmesini destekleyenler sadece Antalya’ya memurluk yapmaya gelen aydın sınıftan kişilerdir. Romanda bir araya gelen bir kadın grubunu Gülten ve okuyan kızlar konusunda konuşturan anlatıcı, bütün kadınları, kızların okumasına karşı bir konumda tasvir eder. “*Lise diye bir mektep açtılar. Kızların bütün öğrendikleri yüz, dudak boyamak, türlü kıyafetlere girip tiyatro oynamak, muallimlerin evinde toplanıp rezalet yapmak... Günahları üstünde kalsın*” (s. 45). Kadınları konuşturmakla kalmayan anlatıcı, şehri bir örümcek ağı gibi saran inkılap düşmanlığı dedikodularında asıl konuşmaları, mahallenin ileri gelen eski din adamları ve onlara inanan kişilerine yaptırır. Şehirdeki eski-yeni kültür çatışmasını kendine vazife edinen anlatıcı, yer yer inkılapların gerekliliğini tartışır.

Anlatıcı, inkılapları savunurken jakoben tavrını hissettirmekten sakınmaz. “Geri tabakalar”ın anlaması gereken bir hakikat vardır, genç Türk devletinin hayata geçirmeye çalıştığı yeniliklerde Osmanlı’nın son iki yüzyılında Tanzimat’tan beri uyguladığı Batılılaşma gayretleri yatmaktadır (Erhat, 2023: 49). Tanzimat’tan beri “cehalet”, “gerilik”, “iptidailik” gibi özellikleri kendinde barındıran halka, bu modernleşme anlayışı dikte edilmektedir. Nitekim anlatıcı, “geri tabaka” olarak teşhis ettiği halkın -romanda neredeyse genç nüfusun dışındaki herkes halkın içindedir- bir gün inkılap hakikatini idrak edeceğine inanmaktadır. Romanın asli kişilerinden Gülten’in Avrupa’ya gideceği kesinleştikten sonra halk arasında yayılan ve Gülten’i zor durumda bıraktığı kadar inkılaplara da gölge düşürecek nitelikteki dedikoduların önünün kesilmesi için bir konferans tertip edilir. Konferans, halkta bir kabul oluşturur; ancak anlatıcı “*softa kafasının, yobaz ruhunun ne yedi canlı bir ejder olduğunu*” (s. 75) okuyuculara unutturmaz. Anlatıcı, konferanstan sonra yeni ve aydınlık fikirlerle evlerine dönen halkın beyinlerinin eski düşüncelerin istilasına tekrar uğrayacağını düşünür. Açık bir şekilde, eski kuşakların yanlış olduğunu düşünse dahi anlatıcı, hudutlarından çıkamadığı geleneksel yaşam tarzının yok edilene kadar aydınlık fikirlerin anlatılmaya devam edilmesini tek yol olarak görür. Romanın anlatıcısı, eski kuşağa mensup halkı pek de önemsemez; hatta onları tehlikeli bulur. “*Geri ve ham insan beyinlerinin bütün lifleri işlemez, o hantal ve hödük beyinleri açmak kabil olsa*” (s. 93) dahi anlatıcı neticeden pek umutlu değildir. Anlatıcıya göre Türk inkılabı, eski kuşağı yeni hayat tarzına karşı olumsuz konuşmaktan menetmek, yeni nesilleri ise inkılap fikirleriyle yetiştirmekle kuvvetlenecektir.

“Fakat bu geniş gübre, fışkı yığını içinde o kadar yabani ve muzır tohumlar saklıdır ki bunları tez elden yok etmeye imkân yoktur. [...] Zamanın ezici ve değiştirici yardımıyla bunların kökünü kazıyabilir. Devrimin bütün adımları bunun için daima moloza, yabani otlara, muzır haşerelere çarpar, ezer; fakat ezmesi yetmez, temizlemesi gerekir” (s. 94).

Devrin hükümetinin sözcülüğünü açıkça yapan anlatıcı, Osmanlı’dan arta kalan yaşam tarzına ait unsurları “gübre”, “fışkı”, “moloz”, “yabani ot”, “muzır haşere” gibi olumsuz sıfatlarla betimler. Bu unsurları ezmek, yok etmek, temizlemek gibi fiillerle ortadan kaldıracak hükümet ise kudretli ve hâkimdir.

Romandaki inkılap düşmanları hem maddi bir kirlilikle hem de manevi bir alçaklıkla tasvir edilir. Anlatıcı, iyi ve hoş olan kelimeleri sarf etmek noktasında inkılapçı kadroya bir hayli eli açıkken ve beğenisini açıkça belli ederken inkılap düşmanlarına da menfi hislerini yansıtmaktan kaçınmaz. Şehrin eşrafından Hacı Sadık’ın evinde aralıklarla toplanan ve hükümeti şikâyet ederek vakitlerini geçiren bu topluluğun etrafa yaydıkları koku, kılık kıyafetlerindeki kirlilik modern hayata tümünden terstir. “*Hacı Sadık’ın bu alçak tavanlı odasının havasını ağır bir sarımsak, meşin, soğan ve ayak kokusu kaplamıştı. Evkaf kâtibi Süleyman ancak kalem şefinin ihtarıyla haftada bir tıraş ettirdiği sakalının [...] diplerini parmaklarıyla kaşıyor*” (s. 98). Olumsuz manada her türlü kötü ve pis hareket, davranış, konuşma ve tavır, eski hayat tarzına dönmek isteyenlerin ortak hususiyetleridir. Anlatıcı, inkılap gibi aydınlık ve yararlı fikirleri bir türlü kabullenmeyen insanları anlayamaz, onları beyni olan ancak düşünme yetisini kaybetmiş yaratıklara benzetir. Anlatıcıya göre inkılap düşmanlarının kafa yapıları; masal, kısası enbiya, tasavvuf gibi anlayış ya da mesellerle dolu olup aydınlık düşünceleri idrakten uzaktır. “*Durgun suların böcek ve yosun yapmaları gibi bu hareketsiz kafalar da kendi kendilerine büzülür, kokar, zehirlenirler*” (s. 154). Hareketsizlik ve durgunlukla ilişkilendirilen inkılap karşıtlarından çok farklı olan ilerici grubu temsil eden kişiler ise modern hayatın tüm

imkânlarıyla barışık, eski akidelerin tamamını terk etmiş, istikbal için bir diğer deyişle sadece bu dünya için çalışıyorlardır. Onlar, gerici gruptakiler gibi asla halkı din maskesiyle kandırmaz, maddi ya da manevi sömürü arayışına girmez. “Böyle içinden pazarlıklı olmayan, halka hoş görünmek için iki yüzlülük etmeye lüzum görmeyen” (s. 169) inkılap taraftarları zamanla halkı da yanlarına alacaklardır.

Anlatıcı, Osmanlı’ya ait ve yeni hayat tarzıyla uyuşmayan her türlü fikri kıyasıya tenkit ederken din ve dinî ritüeller de bundan nasibini alır. Dini sömürü alanına çeken, kendi çıkarları için halkın inançlarını metalaştıran din adamları eskimiş, modası çoktan geçmiş bir zamana aittir. Anlatıcı, bu konuda kendinden emindir. “Onlar” olarak ötekileştirdiği sadece dini sömürü alanına çekenler değil, dinin ta kendisidir. Bu ışıkla aydınlanmayan halka inkılap anlatıcısının tahammülü yoktur.

Anlatıcı, modern bilgileri içselleştirmiştir ve Türk halkının bir gün mutlaka hakikatleri idrak edeceği, henüz tabana tam olarak yayılmamış inkılap fikirleriyle uyuşacağı umudunu da taşımaktadır. Romanın anlatıcısına göre halk için kaçınılmaz tek hakikat, inkılapların millet için her şeyden çok daha elzem ve hayati olduğudur. Yeni nesil, Türk eğitim sisteminin rahlesinden geçmiş ve hakikatle buluşmuştur. “Yeni Türk çocuğu babasının beynini sulandıran medrese ulemasını tanımıyordu. Anasını güneşe ve insan gibi yaşayışa hasret bırakan kafesi bilmiyordu. [...] Yüz elli yıllık Osmanlı İmparatorluğu’nun ve halife cesedinin leşini didikleyen Avrupa” (s. 316) anlatıcıya göre artık modern ve Batılı bir Türk devletini hayret ve şaşkınlıkla izlemektedir. Batılı devletleri kendine hayran bırakan yeni Türk devleti, inkılabı ayak uyduramayan her türlü unsuru değiştirmek, eğer değişmiyorsa yok etmek fikrindedir.

3. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması: Tekke Gider Çorba Biter

Burhan Cahit Morkaya, *Kervan Yürüyor*’u 1936 senesinin ortalarında nihayete erdirir. Roman siyasi iktidarın açık tesirlerini taşır. Siyasi iktidarın en önemli hedefi muasır devletler seviyesine erişebilmektir. Osmanlı aydın ve yöneticilerinin “jakoben” tavrı, yeni Türk devletine tevarüs etmiş, halk her halükârda Batı kültürünü kabul etmesi gereken bir konumda farz edilmiştir. 1924’te halifeliğin ilgası, öğretimin birleştirilmesi, şeri anlayıştaki kurumların sekülerleştirilmesi, tekke ve zaviyelerin 1925’te kapatılması ve bu minvaldeki bütün değişiklikler 1937’de “devletin dini İslam’dır” ifadesinin anayasadan çıkarılmasıyla tam bir laikleşme sürecini özetler niteliktedir.

Millî Mücadele’yi kazanan siyasi iktidarın lideri Gazi Mustafa Kemal Paşa ve iktidarla ittifak eden ara sınıflar yönetime geçerler. “Bu el koyuş, kendi içinde ve kendi başına bir laik hareketti: Çünkü ortadan kaldırılan üst yapı dine ve geleneğe bağlı bir düzendi” (Kongar, 1983: 168). Halk, siyasi iktidarın dinî hayat tarzını ve Osmanlı’nın eski cemaat yapısını ortadan kaldırma adımlarını anlamaya çalışırken iktidarın ses tonu, gerektiğinde sertleşebilen; hatta hükmedici, cezalandırıcı özellikleri de bünyesinde barındırır. 30 Ağustos 1925 tarihinde Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Kastamonu’da yaptığı konuşma bu manada dikkate değerdir. “Bu hakikati kabul edemeyen zihniyetleri tarumar etmek zaruridir. Şimdiye kadar milletin dimağını paslandıran, uyuşturan bu zihniyette bulunanlar olmuştur. Herhâlde zihniyetlerde mevcut hurafeler kâmilten tardolunacaktır” (ASD, 1997: 224- 225). Konuşmada inkılapları tehdit edecek her türlü fikri çağ dışı görmek ve gerekirse yok etmek düşüncesi, Burhan Cahit’in anlatıcısında da aynı şekilde yansıma bulacaktır. Bu düşüncenin temellerini, 1923 senesinde

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmada inkılap aleyhtarlarının mutlaka olacağı, bunlara karşı uyanık olmak gerekliliği vurgusunda da görmek mümkündür. *“Fakat bu teceddüdün mutlaka makus bir hareketi icap ettireceğini hatırımızdan çıkarmamak lazımdır. Bu harekete tabiri mahsusasiyle ‘irtica’ derler”* (ASD, 1997: 72- 73). İnkılap taraftarlarının karşısında yer alan öteki kitlenin ya da grubun en önemli özelliği dinî hayat tarzını benimsemeleridir. İnkılapların özü, Batılılaşma hareketlerinin kaynağı seküler dünya görüşünden kaynaklanmaktadır.

Kervan Yürüyor'un merkezindeki çatışma seküler dünya görüşü ile eski cemaat yapısının düşünceleri arasında kurulmuştur. Yeni Türk devleti inkılapların tesisini hükümetin yerel güçlerine bırakırken onları kanunlar ve kolluk kuvvetlerinin gücüyle destekler. Eski hayat tarzını değiştirmek istemeyenlere anlatıcının ibretlik hayat hikâyeleri sunmasıyla ilerleyen olay örgüsü, Atatürk Devri'nin siyasi ve sosyal gerçek hadiselerini içerir; hatta denilebilir ki önemli siyasi ve sosyal hadiseler atlanmadan büyük bir dikkatle kurmaca metne yerleştirilmiştir. Ancak bu hadiseler, devrin siyasi iktidarının zaviyesinden anlatılmıştır, muhalif kesim ya da inkılabı çekimser kalanlar realist bir şekilde sunulmaz.

Romanda eski hayat tarzını karşılayan kişiler Hatip Ak Osman ve Müderris Hafız Nuri'dir. Her türlü olayın merkezinde cemaati yönlendiren bu iki isim vardır. Her ne kadar siyasi iktidar, din adamlarının toplumdaki yerine seçenek olarak öğretmen, doktor, kaymakam, vali gibi meslek gruplarını temsil eden kişileri yerleştirmeye çalışsa da “eski” hayatın unsurları bir anda ortadan kaldırılamaz.

Hatip Ak Osman ve Müderris Hafız Nuri, değişen hayata uyum sağlamaya çalışıyor gibi görünseler de hem eski kazançlarını hem de itibarlarını yeniden kazanma düşüncesi hep akıllarındadır. Bekledikleri sadece büyük bir isyanın tüm şehre ve ülkeye yayılmasını sağlayacak bir kıvılcımdır. Romanda beklenen kıvılcım, Şeyh Sait Ayaklanması'yla gerçekleşir. İsyanın bastırılması bir dizi önlemi de beraberinde getirir. Sıkı yönetim, dinî bir hareket olarak yorumlanan ayaklanmanın ardından inkılapları ve laik hayat tarzını korumak amacıyla Şark illerinde belli bir güce ve konuma sahip din adamlarını Batı illerine gönderir. 30 Kasım 1925 tarihinde Tekke ve Zaviyeler önlemler kapsamında kapatılır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 5 Kasım 1925 tarihli konuşmasında milletin din ya da mezhep rabitalarıyla tesis edeceği her türlü yapıdan Türk milleti namıyla kurtulunabileceğini söylerken dinî kimliğin yerini millî kimliğe bırakması gerektiği vurgusunu yapar. Romanda Osmanlı ve eski yaşam tarzının tam merkezinde yer alan din; yerini bilime, maddi hayat için çalışmaya, muasır ülkeler seviyesine çıkmak için gayrete bırakmıştır. Eski cemaat yapısında her manada mutlu olan Hatip Ak Osman ve diğer din adamları, peş peşe gelen yenilikleri kendilerine karşı yapılan saygısızlıklar gibi algırlar. Bir yandan da fısıltılar hâlinde dillendirilen din adamlarının kimisinin mahkemelerde aldıkları cezalar onları korkutur. *“Geçen şöyle biraz ahvali âlemden bahsedeyim dedim. Bir de baktım, arka saflarda sivil bir memur. Nevrim döndü. Geçen yıl Burdurlu Sarı İmam'ın başına gelenleri biliyorsunuz”* (s. 51).

Bir zamanlar kendilerine akıl danışılan, her türlü merasimde ön sırada yer alan romanın asli kişilerinden Hatip Ak Osman, kapatılan tekke binalarının, vakıflara ait emlakların satılmalarına, modern eğitim kurumlarına dönüştürülmelerine tahammül edemez. Anlatıcı, Hatip Ak Osman'ı olaylar karşısında verdiği kararlarla aksiyon içinde ve iç dünyasına

eğilmeden anlatır. Hatip Ak Osman, seçimleriyle çıkarıcı, tamahkâr ve fitneci bir şahsiyettir.

“Cemiyeti Sofiye’nin binası Yeşil Işık Spor Kulübü olmuştu. İçinde yüzden fazla genç fikir ve spor hareketleriyle uğraşıp duruyordu. Müftünün işi imam ve müezzinlerin işlerini kontrolden ibaret kalmıştı. Hatip Ak Osman kendisine gösterilen çerçeve içinde vaazını veriyor, duasını yapıyor, tıpış tıpış kürsüden iniyordu” (s. 96).

“Kendisine gösterilen çerçeve” dâhilinde konuşma yapmasına müsaade edilen ve “tıpış tıpış” siyasi iktidarın emirlerine uyan din adamı Hatip Ak Osman’a romanda anlatıcının biçtiği son, kamu alanından kovulan dinî unsurlar yerine modern ve millî unsurlara uyulması yönünde gelişecektir. Ancak bu din adamının Şeyh Sait İsyanı sonrasında Isparta’ya sürgün edilen Molla Sait’in kardeşlerinden birinin kurduğu tarikatın Antalya’ya kadar namını duyurmasıyla inkılaplara karşı duruşu tekrar canlanır. Isparta’da kendine bir cemaat kuran Molla Sait’in kardeşinin varlığı Hatip Ak Osman ve Müderris Nuri’yi umutlandırır, bu iki din adamı eski günlerindeki maddi rahatlığı tekrar kazanma hayalleri kurmaya başlarlar. “İki hoca Isparta’dan gelen bu haberle âdeta kendilerine vahiy ve ilham gelmiş peygamber nöbeti geçirdiler” (s. 185). Kısa zamanda Hatip Ak Osman ve Müderris Nuri’nin idaresinde eski Cemiyet-i Sofiye adlı dergâhın kalıntılarında, gece karanlığında ilk toplantı yapılır. Isparta’dan gelen emanetler bir mühür ve iki risaleden oluşmaktadır. “Bağdat’ta basıldıkları üzerlerindeki işaretlerden belli olan bu iki risale Hoybon Kürt Cemiyeti’nin Türkiye’de fesat çıkarmak için yaptığı propaganda neşriyatından başka şeyler değildi” (s. 191). Anlatıcı, romanın kaleme alındığı yıllarda henüz tazeliğini koruyan Şark’ta çıkmış ve dinî jargonla ifade bulmuş ayrılıkçı Kürt isyanını hem ulusal hem de laik düşünceye ters bulmaktadır. Türk milliyetçiliğinin sağlam temellere kavuşması ancak dinî hayattan uzaklaşmış, laik düşünceyle olabilirdi. Anlatıcı; halkı, birileri tarafından yönetilmeye, dinî unsurlarla çok kolay etki altına alınmaya alışık, cahil bir kitle olarak tasvir eder. Halk, aydınlık fikirler yerine alışmış olduğu dinî unsurlarla bezeli hayatı tercih etmektedir. Yeni kurulan tarikatın adı Tarikat-ı Bediyye’dir. Anlatıcı, bu tarikatı Türklüğe düşman ayrılıkçı Kürt isyanlarıyla ve laikliğe karşı duran tekke ve zaviyelerden yayılan fikirlerle ilişkilendirir. “Diyarbakır’da ipe çekilen Kürt şeyhi Molla Sait’in hempaları tarafından sırf Türklere karşı düşmanlık uyandırmak maksadıyla hazırlanan bu propaganda risaleleri dinî olmaktan ziyade siyasi idi” (s. 194). İsyancılar, ölümler, idamlar ve cezalar her ne kadar korkutucu olsa da ne din adamlarını kurdukları iktidardan ve bu iktidarın sağladığı kazançlardan ne de halkı tekke ve zaviyelerden, tarikatlardan, çeşitli tarikat ritüellerinden, büyü, muska ve nefesten uzaklaştırır. “Tapacak, secde edecek, azarını işitecek, zulmünü çekecek birini bulmak ihtiyacı bu sefil ve zavallı insanları küçük mescidin yeni misafirine çekip bağlamıştı” (s. 196). Anlatıcı, karanlık fikirlerden bir türlü kurtulmak istemeyen halkı köle; halkı yönetmenin bir şekilde yolunu bulan dini sömüren kişileri ise efendi olarak tasvir eder. Köle olmak, horlanmak ve birilerine saygı duymak ihtiyacı içinde olan halk, modern hayatın imkânlarının sahilliğini kabul etmek zorundadır. Bu büyük değişim mutlaka gerçekleşmelidir. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Paşa, henüz hilafet kaldırılmadan evvel dinin halk üzerindeki etkilerini görmekte ve değişimin zorlu olacağını farkındadır. “Fakat bu cahiller, bu acizler, sırası gelince aydınlanacaklardır. Onlar bu aydınlığı göremezlerse kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız” (Altan, 1965: 49). Atatürk Devri’nde eğitim, sağlık, ekonomi ve bilim sahalarında kalkınmak için siyasi iktidarın açtığı aydınlanma seferberliği “kurtarılacak” halkı karanlık düşüncelerin baskısından uzaklaştırmayı hedefler. Nitekim romanda din sömürüsüyle halkı her manada kendine çeken çeşitli din adamları,

kadınları cinsel bir meta olarak kullanırken genel olarak halkı ise daha çok paralarını, mallarını almak suretiyle yoksullaştırır. Romanda kapanan eski Cemiyet-i Sofiye'nin esrarkeş müdavimi Çolak Hasan, Isparta'daki şeyhle irtibat kurduktan sonra halkı toplama ve yönlendirme işini ise Hatip Ak Osman ve Müderris Nuri'ye bırakır. Çolak Hasan ve gizli tarikata kapılananlar yemek, para, altın ve bahşış namına belli bir servet kazanmaya başlamanın verdiği bir mutlulukla eski günlere dönmenin huzurunu yaşarlarken Hatip Ak Osman ve Müderris Nuri ise sadece maddi kazancın peşinde değildirlir, onlar eski nüfuzlarını kazanmak istemektedirler. *“Yalnız dergâhın bacısı Laliyar Hanım o karanlık mahfelde Bediüzzaman'ın sadakası namı ile çil bir mecidiye almadan kimseyi içeri salıvermiyordu. Şeyh, karısı, Hasan Dede eski hayatın verdiği alışkanlıkla kurdukları bu dolabı bütün hünerleriyle işletmeye başlamışlardı”* (s. 205). Isparta'daki Molla Sait'in kardeşi Şeyh Mehmet, Antalya'da bir cemaat kurulduğu haberini aldığı anda aceleyle bir adamını gönderir. Derviş Yusuf adlı bu kişi de Çolak Hasan gibi esrarkeş, çıkarıcı ve kadın düşkününü biridir. Halkın dergâhta Derviş Yusuf'la tanışma ve onun nefesinden faydalanma isteği Hafız'ın genç eşi Melahat'ın gelişiyile bozulur. Yusuf ve Hasan adlı iki derviş görünümlü din bezirgânı, Melahat için kavga ederken Melahat, odadan kaçır. Romanda Derviş Yusuf, Çolak Hasan ve son olarak Hatip Ak Osman, kadına ve paraya düşkünlükleriyle tasvir edilirler. *“Isparta'da ağını kuran Bediüzzaman'ın biraderi muskalar dağıtmakta kadın göğüslerine dualar yazmakta, Adana'dan İzmir'e kadar yayılan şöhretine güvenerek her tarafa elçiler göndermekte devam ediyordu”* (s. 225). Isparta'da yaşayan Şeyh, arkasında kalabalık, inançlı bir grubun varlığını hissettikten ve onların din uğruna her şeyi yapabileceklerine kanaat getirdikten sonra isyan mektubunu korkusuzca cemaat liderlerine ulaştırır. Hatip Ak Osman, cemaate isyan mektubunu okurken Melahat'ın tarikatın varlığını açık edişiyile dergâha baskın yapılır. Aynı gece birçok ile baskınlar yapılır ve gizli tarikatın birçok üyesi tutuklanır.

Anlatıcı, inkılapların açtığı aydınlık yolda her türlü kalkınmaya rağmen bir türlü “kurtarılamayan” “cahil ve aciz” sınıfın yok olacağından emindir. *“Yıllarca yerleşen inanı silip yerine taze boya, taze renk vermeye imkân yoktu. Bu tabaka inkılap geçiren bütün memleketlerde olduğu gibi tabii ömrünü geçirincede kadar idare edilmek, göz altında bulunmak lazımdı”* (s. 240). Halkı göz altında bulunduracak sınıf ise siyasi iktidarın ta kendisidir ve Tanzimat'tan beri teşekkül eden Batılılaşma hareketlerinde bizzat yer alan bu siyasi iktidar, halkı hep idrak etmesi gereken konumda ve aydınlanmak zorunda farz etmiştir. *“Bu sınıfın tehlikeli bir tarafı vardı. İnkılabın keskin neşteri altında deşilen fakat taaffün tehlikesini kaybetmeyen uzuvlar için bu sınıf daima mikrop üretecek bir saha idi”* (s. 240). İnkılapla aydınlatılmaya uğraşılsa da halkın ışığını kesmeye çalışan, eski zamanların fikirleriyle yoğrulmuş zihinleriyle hareket eden kişilerin halka tesir etmekte kullandıkları ana unsur ise din olmuştur. Halk, dinî hayatın olmadığı bir dünyayı kabul edemediğinden şeyh ve dervişlerden kopamazken anlatıcının “mikrop” olarak teşhis ettiği dinî hayatın diğer bir kesimini oluşturan şeyhler, dervişler ve diğer din adamları inkılaplar ülkesinde kabul edilemeyecek bir sınıfı teşkil etmektedir. Anlatıcının cemiyette açılan bir yara olarak teşhis ettiği inkılap düşmanlığının iki yüzü vardır: Bunlardan ilki halkı galeyana sürükleyenler, ikincisi ise bilmeden birinci gruptakilerin siyasi emellerine alet olanlardır. Anlatıcı inkılapçıların birincilere asla merhamet göstermeyeceğini, ikinci gruptaki saf dindar kesime ise inkılabın nurundan yararlanma şansının bir kez daha sunmanın gerektiğini ifade eder (s. 240).

Romanda isyan hemen bastırılmış, devletin varlığına kastedenler Molla Sait'in kardeşi, Çolak Hasan, Yusuf Dede gibi kişiler idam edilmiştir. Hatip Ak Osman, Müderris Hafız Nuri ve onun yakınındakiler altı ay hapis cezası alırlar. İnkılapların sözcüsü anlatıcı, dünyanın gidişinden biraz haberdar olan bir kişinin devlete nasıl karşı geldiğini ve eski hayat tarzını getirmeye nasıl çalıştığını bir türlü anlayamaz. “Devlet; din işlerini, siyasi işlerden ayırmıştı. [...] Fakat miskin, süfli, hazır yiyici birtakım iğrenç mahluklara yuva olan tekkeleri kapatmıştı. Zaten tarikatlerle, tekkelerle dinin alışverişi yoktu” (s. 245). Anlatıcı, tembellek yuvası olarak gördüğü tekkeleri, Osmanlı'yı çağdaş toplumlardan geride bırakan en önemli saiklerden biri sayar. Hatta bu dergâh, tekke ve tarikat gibi yapılanmaları Bizans toplum hayatındaki manastırlarla ilişkilendirir. Nitekim Burhan Cahit Morkaya da *Mudanya, Lozan, Ankara* başlıklı eserinde aynı fikirleri öne sürmüştür. “Tekkeler, Araplar ve Bizans mutassıplarının yadigârı birer fesat yuvası idi. Hükümdarlar halkın cahil kalmasını ister. Şeyhler, hocalar da aynı fikirdedir. Çünkü menfaatleri müşterektir. Halk uyanırsa hükümdardan hakkını ister ve kadının, şeyhin, hocanın cahilane martavalını yutmaz” (Burhan Cahit, 1933: 56- 57). Genç Türk devletinin muasır devletler seviyesine çıkmasının tek yolu ve şartı Batılı hayat tarzına intibak etmesidir. Bu intibakın hızlı ve etkili olması dinî hayat tarzının kamusal alandan çıkarılmasıyla olacaktır.

“Ölü, evliya, türbe, tekke, tabutluk ve servi. Bütün bu isimlerin ifade ettiği mana birdi: Miskinlik. Bunların yanı başında bir hazır yiyici daha vardı. Medrese! Tekke ile Medrese yedi yüz yıl içinde Türk milletini bir kurt gibi yedi, kuruttu. [...] O atılgan, becerikli, zeki, uyanık Türk Osmanlı idaresi ve İslam terbiyesi ile uyusuk, beceriksiz, paytak bir softa oldu” (s. 246).

Her ne kadar siyasi iktidar, inanç mevzuunda halkı serbest bıraktığını ifade etse de halk her an kötü niyetli din simsarlarının eline düşecek paranoyasından da bir türlü kurtulamaz. Siyasi iktidara göre seküler hayat tarzının, inkılapların meşruluğu ve canlılığı eski cemaat yapısının yok oluşuyla mümkündür. Hatip Ak Osman ve Müderris Hafız Nuri, altı ayın sonunda cezalarını tamamlayıp hapisneden çıkarken savcının onlara yaptığı konuşma bir hayli önemlidir. Devletin sözcüsü konumundaki savcı, din işleriyle siyasi yaşamı hatta sosyal hayatı dahi kalın çizgilerle ayırır. Bunun sebebi ise inkılapların tüm ülkeye rahatlıkla kök salabilmesidir.

Osmanlı toplum hayatında çok önemli bir yere sahip olan şeyh, derviş ya da ulema sınıfındaki kişiler yeni Türk devletinde eski vazifeleri ve konularından çok uzaktadırlar. Romanda savcının din adamlarına çizdiği sınır, kamusal alanın dışında, dünyevi, canlılığını yitirmiş bir alana sıkıştırılmıştır. Siyasi iktidarın her kademesinde inkılapların alaşağı edilebileceği endişesi, muhtemel kalkışmanın da ancak dinî hayat içinden geleceği inancı, din adamlarına ve onların her türlü ritüellerine kamusal alanda yer verilmeyişine dönük uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Nitekim 1925 senesinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmada, toplumsal hayatta tekke ve zaviyelerde şekillenen tarikat usul, söylem ve fiillerine artık yer verilemeyeceği açık biçimde ifade edilir. “Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, tarikatı medeniyedir” (ASD, 1997: 224- 225).

Romanın asli kişilerinden Hatip Ak Osman, şehirdeki ve ülkedeki değişimlere bir türlü inanamaz. İnanamadığı modernlik adı altında dine ters uygulamaları benimseyen halka nasıl olur da Tanrı'nın gazabı uğramadığıdır. Bir süre sonra geçim derdine düşen Hatip Ak Osman,

evine kapansa da önce yaşlı kadınların sonra diğer kadınların dertlerine nefesiyle, yazdığı muskalarla çare olmaya başlar. Karşılığında dünyalığını kazanmaya başlayan Hatip Ak Osman, genç kadınların vücutlarına, mahrem yerlerine derman niyetine Arap alfabesiyle yazılar yazarken hiç de iyi niyetli değildir. Hatip Ak Osman'ın gizli kapaklı yaptığı muskacılık, okuma işlerini Vali duyduğunda Hatip için yolun sonu da görünür. Ancak Vali, Hatip'i devletin temellerini sarsmaya çalışan asilerden ayırır. Bu ayrımı yaparken siyasi iktidarın din adamlarına yaklaşımı da okuyucuya sunulmuş olur.

Kervan Yürüyor'da aydınlık fikirlerin geçişine engel olmaya çalışan, yol kesen kişilerden biri olarak romanın tamamında olay örgüsünde etkili olan Hatip Ak Osman, tekkelerden, tarikatlardan yayılan düşüncelerin artık yeni insanlığa bir fayda getiremeyeceğine kanaat ederek ölür. Onun ölümü Türkiye'nin devletçilikle kalkınma sembollerinden biri olan Şimendifer Bayramı'na rastlar. Genç, yaşlı tüm nesil bayramda beraberdir. Kılık kıyafetiyle kadın ve erkeğiyle sınıfsız bir toplumun bayramını tasvir eden anlatıcı, eski hayat tarzının tümünden yok olduğunu söyleyerek romanı nihayete erdirir. Bu sonda, 1936 senesinde kaleme alınan *Kervan Yürüyor*'la devrin gazete okurlarına inkılapların ne kadar güçlü, sarsılmaz ve iyilikle dolu olduğu iletisi aktarılır. İnkılaplar Türkiye'sinde tekke ve tarikatlardan yayılan her türlü bilgi, fiil ve ifadeye de yer olmadığı bu iletide yerini alır.

4. Kılık Kıyafette Batıllaşma Hamleleri: Şapkadan Gayri Her şeyi Takarım

Kervan Yürüyor'un asli kişilerinden Hatip Ak Osman, anlatıcının inkılap sözcülüğü yaptığı romanda eski ve yeni hayat tarzı arasındaki çatışmanın anlaşılır olmasını sağlamıştır. Hatip Ak Osman'ın anlaşılabilirliği; aydınlık fikirlerin savunucusu olan öğretmen, kaymakam, vali gibi meslek gruplarının temsilcilerinin tam karşısında yer alarak inkılaplara, modern hayat tarzına direnç göstermek şeklinde yansır. Bu direnç; kılık kıyafetteki değişikliklere, kadınların sosyal hayatta neredeyse erkekle eş değer oluşuna, Arap alfabesinin terk edilmesine karşı gelişmiştir. Aslında anlatıcı, Hatip Ak Osman'ın şahsında çıkarıcı tüm din adamlarının genelinde görülen inkılaplara direncin kaynağında; konum, değer ve gelirlerini kaybeden kişilerin isyanının yattığı düşüncesinin savunucusudur.

Türk edebiyatında inkılapların topluma yansımaları birçok yazarın az ya da çok bir ölçüde değindikleri meselelerdendir. Burhan Cahit'in *Kervan Yürüyor*'u tam manasıyla bir inkılap romanı olduğundan olay örgüsünün merkezinde inkılaplar ve eski hayat tarzı beraber ve çatışma hâlinde bulunmaktadır. Anlatıcı, inkılapların toplum hayatına gerekliliğini zıt bir konumda yer alan Hatip Ak Osman'daki değişim üzerinden anlatma yolunu tutmuştur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Şapka" (1910) hikâyesinde ve *Panorama I-II* (1953-1954) romanının Tahincizade Hacı Emin'i üzerinden "şapka"nın dinle ya da eski hayat tarzıyla ne kadar yakın münasebetler içinde olduğunu anlatır. Tahincizade Hacı Emin, *Kervan Yürüyor*'un Hatip Ak Osman'ına inkılaplara karşı gösterdiği direnç bakımından bir hayli benzemektedir. Yakup Kadri'nin Hacı Emin'i zengin bir tüccardır ve Şapka Kanunu'nun ardından evine kapanmış, sessiz bir isyanla kurtuluş gününü beklemiştir. Sekiz yıl büyük bir inatla evine kapanan Hacı Emin, Atatürk'ün vefatından sonra dışarı çıkmış, işleriyle ilgilenmiştir (Karaosmanoğlu, 1971: 35, 37).

Hatip Ak Osman ise Hacı Emin'in inadına benzer bir tutumla evine kapanır; ancak bu kapanış bir bakıma mecburiyetler içerir. Isparta'daki Şeyh'e aldanıp hükümetin kararlarına ters düşen tarikat faaliyetleri sebebiyle altı ay mahpus hayatı sürüşünü ne memleketlileri ne de kendi unutabilir. Altı ayda çok değişmiş bulunduğu memleketinde kendine yer olmadığını düşünen Hatip Ak Osman, evine çekilir. Şapka Kanunu çıktıktan sonraysa tümünden dışarıyla bağlantısını koparır. Burhan Cahit ve Yakup Kadri'nin romanlarında yarattıkları inkılaplara dirençli muhafazakâr ve mutaassıp tip; roman türünün toplumun belli ölçülerde aynası olduğu kabulünü muhtemel kılmaktadır.

Kervan Yürüyor'da Isparta'daki Şeyh'in gizli tarikat toplantılarının henüz başladığı sıralarda Hacı Kasım adlı eski bir din adamının vefatı, inkılap karşıtlarını bir araya getirir. Hacı Kasım, şapka takmamaya direnmiş; ancak Komiser'in zorla başına geçirdiği şapkayla bir daha görünmemek için kendini eve hapsedmiştir. Bu kendini eve hapsediş, ardından ölüm döşeğinde kâbusa dönüşen şapka korkusu, nihayetinde genç evladın babasını başına şapka takarak evden uğurlayışı ironik bir durum oluşturur. *"Ben babamı severim, dedi. Onun öteki dünyaya o kadar geri kafa ile gitmesine gönlüm razı olmaz"* (s. 190). Kuşak çatışmasının üstün körü; ancak bir gazete yazısı kuruluşu ve vuruculuğuyla aktarıldığı bu baba- oğul çatışmasını içeren hadise, hızla değişen toplumlarda yaşanma ihtimali olan hadiselerdendir. Burhan Cahit'in aynı zamanda gazeteci oluşu, roman içinde kısa, çarpıcı ve toplum gerçeklerini yansıtan olaylara yer verişini beraberinde getirir ve yazarın romancı kişiliğine tesir eder.

İnkılapların olumsuz manada yansıdığı özne-karakter Hatip Ak Osman, hapisneden çıktıktan sonra bir daha sarık takamayacağı, ev dışında kanuna aykırı giyinemeyeceği yönündeki Komiserin ihtarları karşısında sarsılır. Romanda aksiyon ve olaylar üzerinden değişimi anlatılan asli kişinin Komiser'in uyarısı ardından iç çözümleme tekniğiyle ruh dünyası aralanır. *"Çıkardıktan sonra ne giyecekti? Şapka mı? Bu kelime kafasının içinde bir bomba gibi tesir etmişti"* (s. 279). Burhan Cahit'in diğer eserlerinde de roman kişilerinin iç dünyaları görmezden gelinmiştir. Yazar; merak uyandıran, yazıldığı dönemin hadiselerinin ilginç kılıklarla yansıtıldığı popüler romanlar kaleme almıştır. Nitekim Şapka Kanunu, kılık ve kıyafetteki Batılı değişiklikler dönem insanlarının bir kısmında kitlesel tepkiler yaratmış ve bu tepkiler Burhan Cahit gibi kimi devir yazarları tarafından görmezden gelinmemiştir.

III. Selim, II. Mahmut, Abdülaziz ve II. Abdülhamit devirlerinde tebaanın kafasına takacağı sembol değerindeki başlık, önemli tartışma ve yeniliklere yol açmıştır. Bilhassa II. Mahmut'un Tunus'tan getirttiği fesin Müslüman tebaaya zorunlu kılınmasına din odaklı çevreler; hatta padişahın azledeceği Şeyhülislam dahi karşı çıkacaktır (Akgün, 1981: 70, 71). Ancak ironik denebilecek durumlara gebe olan tebaanın başına takılacak nesne meselesinde fes, bir hayli ilginç hadiseler yaşanmasına sebep olur. Zamanla fes, ulema tarafından bir din sembolü olarak kabul görecektir, Atatürk Devri'nde bu cihette yol alarak "şapka"nın karşısına sarık ve fes aynı cepheden çıkacaktır.

Cumhuriyet ilan edilmeden evvel 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Batılılaşma hareketleri içinde kadın ya da erkek vatandaşların kıyafet meselesi tartışılmış; hatta fes yerine şapka kullanılması gündeme getirilmiştir. 1924 senesinde İsikilipli Mehmet Atıf'ın *Frenk Mukallitliği ve Şapka* başlıklı eseri, eski cemaat hayatına bağlı olup Batılılaşmaya karşı duran kişilerin düşüncelerine tercüman olmuştur. Kısa ama ses getirci eserinde taklit, mukallit, iman, küfür,

küfür alâmeti kavramlarını İslami atıflarla tanımlayan İskilipli Mehmet Atıf (2019: 31) neticede şapka kullanmayı bir küfür işareti olarak yorumlar. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 27 Ağustos 1925 tarihinde İnebolu'da ve devamında Kastamonu'da yaptığı Şapka mevzuundaki konuşma sırasında Panama şapkasıyla halkın karşısına çıkması, 28 Kasım 1925 tarihli "Şapka İktisadı Hakkında Kanun", 30 Kasım 1925 tarihli "Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması ve Türbedarlıklar ile Birtakım Ünvanların Men ve İlğasına Dair Kanun" ve 3 Aralık 1934 tarihli "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun"ların yürürlüğe girmesiyle toplumsal hayatın sekülerleştirilmesi devam eder. Bu süreç din adamlarını ilgilendirdiği kadar tüm halkı da yakından ilgilendirmiş; hatta Şapka Kanunu'nun Meclis'te kabul edildiği 25 Kasım'da Erzurum'da hilafeti getirmek, şapka ile simgeleşen Batılılaşmayı yok etmek maksatlarıyla isyan çıkmış, bunu çeşitli illerde benzeri kalkışmalar izlemiştir. Bu isyanlar neticesinde 26 kişi idam edilirken şapka takmak istemeyenlere böyle bir ceza verilmemiştir (Aysal, 2011: 20, 21). Nitekim Hatip Ak Osman'ın tavrında, direncinde ve isyanında devrindeki muhalif anlayışın yansımaları açıkça görülmektedir. Hatip, Şeyh Sait uzantılı gizli bir tarikata üye olduğu için altı ay mahpus yatacak, hatiplik vazifesini kaybedecek, tekke ve zaviyelerin kapatılışına, sarığı bırakıp şapka takmaya karşı çıkacaktır. Birlikte ceza aldığı Müderris Hafız Nuri başlarda Hatip gibi evine kapanır; hatta Hatip'le geceleyin buluşur. Gece sarıkla polislere görünme tehlikesi daha aza indiğinden gece buluşan bu iki eski insan, akıp giden zamana yani değişime ayak direrler. Müderris Hafız Nuri'nin çocuklarının inkılaplarla uyumu, Hafız Nuri'yi gelenekçi tutumundan uzaklaştırır. Ancak Hatip'in yenisiyle yolunu kesiştirecek hiçbir bağı yoktur, yaşlı eşinden ve eski düşüncelerine rabitasından başka tutunacağı dalı da yoktur. Bu manada Burhan Cahit, gerçekçi değişimler yaratarak kendi sosyal gerçeklikleri içinde iki din adamını anlatmış, böylelikle kuru bir sathilikten romanı kurtarmıştır.

Hatip, gelenekçi bir tavırla alışkanlıklarına sığınışıyla inkılap düşmanı olurken anlatıcının çıkarıcı din adamı yaftasından da kurtulamaz. "*Hatip'in medrese kurnazlığıyla büyüyen kafası bunu bir cihetten hazmedemiyordu. Şapkayı giydiği gün bugünkü yarı evliyalık vaziyeti bozulacaktı. Onun için evde kazandığını dışarıda kaybetmekten çekiniyordu*" (s. 305). Anlatıcı, Hatip'i aldığı medrese eğitimi ve görgüsüyle kurnaz ve çıkarıcı yaparken aynı zamanda onu toplumsal şartların bir ürünü olarak görür. Halkın yarı kutsiyet atfettiği din adamlığından kazandığı geliri, başından sarığını attığında kaybedeceğini düşünür. Modern ve Batılı bir görüntüyle büyü, muska ve nefes gibi ritüellerin uyuşamayacağını bilecek kadar zekidir. Bir zamandır evinde gizlice okuduğu nefesler ve yazdığı muskaların hükümet tarafından fark edilmesi Hatip'i düzene, iktidara karşı korku duymaya ve nefrete sürükler. Vali; Hatip'i kaybetmemek, inkılabın merhametli yüzünü göstermek için münasip bir lisanla konuşur. Hatip Ak Osman "*ne olursa olsun onlara boyun eğmeyecek, şapkayı başına giymeyecek, ahirete imansız gitmeyecekti*" (s. 315). Anlatıcı; tüm roman boyunca aksi, sert, kaba, çıkarıcı ve kadın düşkünü olarak tasvir ettiği Hatip Ak Osman'ı evine kapattıktan sonra yavaş yavaş tüketir. O, tükenirken ülke kalkınır, canlanır, şimendiferler, gemiler ve otomobillerle memleket gelişir. Bu kalkınma hikâyesi Hatip'in evinin önünden görülen şehir meydanından rahatlıkla takip edilir. Dış mekân canlanıp zenginleşirken öte yandan inkılap düşmanı, küskün din adamı, evinde âdeta küçülür ve solar. Yaşlı gözleriyle meydandaki bahriyelileri, temiz kıyafetleriyle yürüyen kızlı erkekli halkı görüp mızıkacı bando takımının marşlarını, halkın neşeli bağırışlarını duyduğunda çoğunluğun dışına kendi isteğiyle atıldığını, onların canlı kendinin fersiz olduğunu idrak eder.

Bu idrak, ardından neleri feda ettiği sorusunu sordurur. “*Ne kadar olsa damarında Türk kanının özü vardı. Altmış sekiz yıl medrese, cami, kahvehane köşelerinde Mystiqueu bir ömür çürüten ihtiyar kalbinde ilk defa duyduğu bu heyecanın manasını anlayamadı*” (s. 359). Batılılaşma yolunda ciddi bir programla ilerleyen siyasi iktidar, geride bırakmak istenen eski cemaat yapısının ana nüvesi dinin yerine milliyetçilik duygusunu yerleştirmeye çalışır. Hatip Ak Osman, dışarıda neşeyle birlik olan halkta ortak bir his bulur, o da Türklük duygusudur. Vücudu dermansız kalan Hatip’in sınırları de zayıflamıştır. Dışarıdaki canlılık onun inadını da yok eder. Zaten çoktandır eşinin de dışarıyla kurduğu ahengin farkında olan Hatip’e inkılapların önünde eğilmek kalır. “*İçinde anlaşılmaz bir sıkıntı vardı. Bu yudum yudum duyduğu heyecanın gizli bir düşmanla pençelediğini hissediyordu. [...] Neden böyle taunlu, cüzzamlı gibi onlardan, halktan ayrı kalmıştı*” (s. 362). Hatip, yıllardır yabancı kaldığı insanıyla bir bağ kurmanın telaşına düşer. İmdadına inkılapların kamu hayatından belli ölçülerde çıkardığı din yetişir. Anlatıcının Hatip Ak Osman’ı inkılaplara biat ettirirken inandırıcı olmak gibi bir yol izlediği söylenebilir. Nitekim bu manada Hatip’i hasta ve yaşlı bir hâle getirir ki Hatip ancak bu durumuyla savaşçı şahsiyetinden uzaklaşabilecektir. Hatip’in değişiminde din görmezden gelinirse gelenekçi Hatip, kukla bir roman kişisi olmaktan ileriye gidemeyeceğinden anlatıcı, yıllardır Hatip’in duvarında asılı bir hadisle bu duruma bir çare bulur.

“Yedüllahi maalcemaa! Ve yüksek sesle tekrar etti: Evet, hadisi şerif hakikati söylüyor. Allah’ın eli ekseriyetle, cemaatle beraberdir. Şimdi içine bir sükûnet gelmişti. [...] Demek ki Allah’ın eli de cemaatle beraberdi. Ne sır ne hikmetti ki bin bu kadar yıl sonra olacak şeyler Hazreti Peygamber’e malum olmuştu!” (s.363).

Hatip Ak Osman’ın senelerdir gözünün önünde duran Peygamber kelamı bu kez onu yeni hayatla barıştırır. Ancak bu barışın kelimeleri ve ifade ediliş şekli de Atatürk Devri aydınında görülen düalizmin yansımalarını içerir. Dinî unsur ve hayat tarzına seçenek olan inkılaplar dünyasında dinî lafızlara yer olmayışı tabiidir; ancak anlatıcı Hatip’i inkılaplara iman ettirerek bir yandan millî kimlikle öte yandan dinî jargonla İslamiyet’ten boşalan bir alanda Hatip’in kimliğini yeniden inşa etmeye çalışır. Hatip, ölmeden evvel şahadet getiren bir müşrik konumuna dönüşmüş ve modernin önünde biat etmiştir. “*Sizin yolunuz doğru yolmuş, dedi. Aldanmışım. Yazık ki size geç inandım. [...] İnanmadan ölmek istemiyorum. Bana yardım ediniz. [...] Tanrı herkese böyle iman nasip etsin*” (s. 368).

Hatip, inkılaplara iman ettikten hemen sonra son nefesini vererek ölür. Bu ölüm, romanın asli kişisi açısından mühimdir. Burada son nefesini veren sadece eski bir hatip değil; aynı zamanda inkılap düşmanlığıdır. Roman, inkılaplarla Hatip Ak Osman’ın gelenekçi tutumu arasında bir çatışmanın üzerinde kurulmuş; Hatip’in karşısına sürekli değişen yüzeysel tipler çıkarılmış; fakat inkılaplar farklı vecheleriyle daima eserde varlığını korumuş ve nihayetinde Hatip’in değişimini sağlamıştır. *Kervan Yürüyor*, Atatürk Devri’nde inkılapların karşısında hiçbir menfi kuvvetin hayatta kalamayacağını vurgulamıştır.

5. Kadın Milletvekili de Olur

Modernleşen Osmanlı’da eğitimdeki yenilikler ve edebiyat ile basın dünyasına “modern”in tüm unsurlarının gümrüksüzce girişi Türk kadınının vatandaş olarak haklarının tartışılmasını da sağlamıştır. Eğitimli kadın ve modern erkek tipleri zamanla bir araya gelerek kadın haklarının gündemde tutulmasının yolunu açmışlardır. Öte taraftan devlet sisteminin Batılı yapıya bürünüşü kadının yok sayılmasını imkânsız hâle getirmiştir.

1919 seçimlerinde Halide Edip [Adıvar] *Vakit* gazetesindeki mülakatında kadınların siyasi haklarını hak ettiklerini açıkça dile getirir. Aynı tarihlerde Sabiha Zekeriya [Sertel] *Büyük Mecmua*'daki yazılarında Halide Edip'le aynı doğrultudaki fikirlerini kaleme alır. Nezihe Muhittin, henüz Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmadan evvel Kadınlar Halk Fırkasını açmaya çalışmış; ancak fırka kurma niyetiyle toplanan devrin aydın kadınları kadın haklarını savunan bir birlik tesis edebilmişlerdir. Yeni Türk devletinin siyaseti tamamen Batılılaşma merkezli ilerlemiş ve bu ilerleyiş içerisinde kadının çağdaş haklarla donatılması büyük bir önem arz etmiştir. Bir nevi “devlet feminizmi”nin tesis edildiği bu dönemde “*Kemalist reformlarla İslam ataerkilliğinin yerine laik ‘Batı’ ataerkilliği önerilerek yaşamın yeniden düzenlenmesine*” (Arat, 1998: 52) gidilmiştir. 1930’da Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını kazanan Türk kadını, 1 Mart 1935 tarihinde “devlet feminizmi”nin desteğiyle kendini Meclis’te bulur.

Burhan Cahit’in *Kervan Yürüyor*’u kaleme alındığı sıralarda (1936) Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını Atatürk’ün önderliğinde yeni elde etmişti. Romanda inkılap düşmanı saflarında yer alan Hatip Ak Osman’ın karşısına çıkan modern ve olumlu tiplerden ilki Elmalılı Tosun’un kızı Gülten, Türk kadının vekilliğini sembolize eder. Hatip Ak Osman gibi canlı ve gerçekçi bir roman kişisi olmayan Gülten, sınıfsız Türk devletinde hükümetin destek ve teşvikleri sayesinde yükselebileme gerçekliğiyle beraber “modern”i simgelemektedir.

Romanda, eski anlayışın varlığına bir türlü tahammül edemediği asri kadın tipiyle inkılap düşmanlığı daha somutlaştırılır. Gülten’in romandaki varlığı tek bir amaca, inkılapların meşruluğuna, hizmet etmek içindir. İnkılap düşmanları, romanda lise son sınıf öğrencisi Gülten’in hükümetin açtığı sınavla Avrupa’ya gönderileceği haberi üzerine aldıkları tavırla görünür kılımlar. Gülten, bir kız olarak eğitim görmekle zaten eski ananelere ters bir yolu seçmişken bir başına Avrupa’ya gidecek oluşu ahlak, namus ve fazilet kavramlarını gündeme getirir. Nitekim Gülten, lisede okuyan fakir ve yetim bir kız olarak hâlâ yaşayan eski geleneklere karşı gelmiş, ahlak ve namusunu zedelemiştir. Modern fikirlere karşı çıkan Hatip Ak Osman çevresinde toplanan sadece erkekler değildir, kadınlar da hemcinslerinin kendi yollarından gitmesini isterler. “*O çifte tangolar tiyatro oynatacağız diye kızları bir yana çekip suratlarına boya sürüyor, türlü kıyafetlere sokuyorlarmış. Allah’ı severseniz söyleyin: Böyle mektep, böyle muallim, böyle okumak işittiniz mi hiç?*” (s. 44). “Tango” sıfatıyla halk tarafından Batılı, ahlak yoksunu ve yabancı bir şekle sokulan öğretmenlerin öğrencilerinden de olumlu bir iş beklenmez. Hükümetin zorlama ve teşviklerine rağmen bilhassa dinî hayat ve kadınla alakalı yenilikler dedikodu ve muhalefet mevzuu olmuştur. Hatip Ak Osman, bir genç kızın Avrupa’ya gideceği haberiyle mahalleliyi arkasına alacağı, hükümeti ve inkılapları dinî hükümlerle çatıştıracığı bir fırsat yakalamıştır. “*Kaç yıldır mekteplerde ne Kur’an var ne ilmihal var. Çocuklar kaç peygamber olduğunu bilmiyorlar. Bir besmele çekip üç ihlas okuyacak tek talebe gösterebilir misiniz bana? Hele kız lisesi...*” (s. 51). Hatip Ak Osman’ın kişiliğinde şekillenen inkılap düşmanlığı kadınla alakalı bir mevzuu mutlaka dinî terbiye eksikliğine bağlayarak hükümetin programına tezat bir fikir geliştirir. Anlatıcı, inkılapların halk arasında kök salması için din adamlarının görünmeyen yüzlerini sürekli ifşa etme çabasındadır. Hatip Ak Osman’ın sözleri, yaşlı ve inatçı eski bir adama aittir ve bu din adamı modernle bağdaşamamaktadır. “*Gelinlik Müslüman kızları Firengistan’a gidiyor. Mızraklı ilmihaller mekteplerden kalkıyor. Haya damarları çatlamış şıllık karılar mektep hocası oluyor*” (s. 52). Romanda kadın üzerinden

dinî müdafaalar yapılışı, kadının erkek tarafından korunması gereken “ikinci cins” olarak görüldüğünü imlerken inkılabın sözcüsü anlatıcı da yine kadınları savunma ihtiyacı duyar. Ancak anlatıcının kadın roman kişisi Gülten, tüm olumsuzluklara rağmen Lozan’a okumaya gidecek; hatta Atatürk’ün ilk kadın vekillerinden biri olacaktır. Romanda her ne kadar erkek desteği olmadan toplumda bir yer edinememe gerçeğini cümle aralarında okumak mümkünse de *Kervan Yürüyor*, devrine göre kadın da dâhil olmak üzere birçok mevzuda yenilikleri içermekte ve savunmaktadır.

Gülten, altı yıl sonra memleketine vekil sıfatıyla döner. “*Bütün kasaba âdeti şenlik içindeydi. Değerli evladını, Türk kadının yüksek şerefini Avrupa’da tanıtan kızını kendi namına Millet Meclisi’ne gönderiyordu*” (s. 323). Altı sene evvel yoğun bir muhalefetle memleketinden uğurlanan Gülten, romanda inkılapların hayır ve başarıyla biten bir misali gibi sunulur. Hatip Ak Osman’ın ölüm döşeginde inkılaplara olan inancına şahitlik edecek kişi de bir zamanların kimsesiz Elmalılı Gülten’i olacaktır. Anlatıcı, hükümetin uyguladığı inkılapların “halka rağmen halk için” gerçekleşmesine karşın birçok başarıya imza attığını, bunlardan birinin de kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi olduğunu okurlara açıkça ifade ederek romanı sonlandırır.

Sonuç

Osmanlı’nın son yüzyılı büyük savaşlarla geçtiği gibi bir yandan da toplumda önemli yansımaları olacak büyük fikirlerin tartışma ve uygulamalarıyla da ilerler. Bu fikirlerden en önemlileri milliyetçilik ve feminizmdir ki her iki fikrin de müşterek yanı Batı menşei oluşlarıdır. Milliyetçi bir kalkınma anlayışını Batılı şekillerle donatan genç Türk devleti tıpkı seleflerinin yaptığı gibi halka yeni ve modern fikirleri nüfuz ettirmeye çalışır. Siyasi iktidar, bu amaçla edebiyat ve basın dünyasıyla yakın münasebetler tesis eder.

Genç Türk devletinin ciddi Batılılaşma uygulamaları eski cemaat yapısıyla, yani dinî hayat anlayışıyla uyumsuz ve bu sebeple siyasi iktidar Cumhuriyet rejiminin tehlikeye düşmemesi için edebiyat ve basın dünyasını yakınında tutar. Bu manada Burhan Cahit Morkaya inkılapların önemli bir destekçisidir. Siyasi iktidarın politika ve ekonomi alanlarında yaşanan sıkıntılara ilave olarak muhalif söylemlerin isyanlara sebep oluşuyla Burhan Cahit tam da bu tehlikenin halk için nasıl bir düşman olduğunu sürekli tekrarladığı bir roman kaleme alır. *Kervan Yürüyor*, bilinen Burhan Cahit romanlarının arasında en politik olanıdır. Tamamen siyasi iktidarın uygulamalarının övüldüğü, eski cemaat anlayışının Türklüğe ve inkılaplara en kötü düşman olduğu düşüncesinin devamlı dile getirildiği romanda laik hayat tarzı ve Batı kültürü eski cemaat hayatı ve tüm unsurlarıyla çatıştırılır. Eski hayatı ve dinî yaşam tarzını benimseyen ve romanın asli kişisi olan Hatip Ak Osman, romandaki en canlı tiptir. Hatip Ak Osman’ın karşısında yer alan yeni düşüncelerin savunucuları sürekli değişir: Vali, Kültür Direktörü, Komiser ya da öğretmenler inkılabın yılmaz savunucularıdır. Anlatıcı, kimi zaman bu inkılap savunucularının diyaloglarıyla yetinmez ve sözü kendi alır, bir konferans havasıyla okurlarına eski anlayışın olumsuzluklarını sayar döker. Ahmet Mithatvari bir üslupla ilerleyen romanı, popüler roman klişesi iyi- kötü netliğinden Hatip Ak Osman’ın şartların değişmesiyle dönüşüme uğrayışı kurtarır. Öte yandan kötü hususiyetlerle donanmış bu asli roman kişisinin karşısına işlenmiş ve sürekli çatışma hâlinde bir roman kişisi de konamamıştır. Bu bir zayıflıktan ziyade yazarı klişeden kurtarıırken romanı da en azından asli kişisi üzerinden önemli bir alana çeker. İnkılapçıların ya da siyasi iktidarın müşfik yanıyla halkla bütünleştirilen Hatip

Ak Osman'la tek tip ve sınıfsız toplum olma hayali gerçekleştirilir. Roman, genel olarak değerlendirildiğinde denilebilir ki romanın asli kişisi, siyasi iktidar ya da inkılaplardır.

Anlatıcının yapmaya çalıştığı aslında devrin siyasi ve sosyal ortamının da bir hakikati olan eski- yeni zıtlığının ötesinde bir amaç taşır: Kudretiyle, büyüklüğü ve merhametiyle halkı gözetleyen ve gözetilen inkılapçı siyasi iktidarın varlığını sunmak. *Kervan Yürüyor* siyasi iktidarın iki yüzünü bir arada verir. Birinci yüz gücün ve yok ediciliğin yansıdığı özellikleri taşırken ikincisinde ise merhametin aksi vardır. Anlatıcı, romanda nush ve iyilikten anlamayanların sonunun yok edilmek olacağı vurgusunu yapar. Ancak romanın asli kişisi Hatip Ak Osman'ın "doğru yolu" son nefesinde olsa dahi buluşu inkılapçı siyasi iktidarın "bir" olma, sınıfsız halk idealini gösterirken inkılabın müşfik ve bağışlayıcı tarafına da işaret etmiş olur.

Kervan Yürüyor, Burhan Cahit Morkaya'nın unutulmuş bir romanı olmanın ötesinde, siyasi iktidarın söylemlerini doğrudan ve yoğunlukla işlediği romanları arasında ilk sıradadır. Bu yapıyla Atatürk Devri'nde oluşturulmaya çalışılan inkılap edebiyatı eserleri arasında önemli bir yere sahiptir. *Kervan Yürüyor*, devrinde kaleme alınan eski-yeni hayat tarzının çatıştırıldığı diğer romanlardan, yarattığı din adamı tipiyle klişe olmaktan çıkarken anlatıcının bilgilendirici, müdahaleci ve popülist tavrıyla sıradan bir roman olmaktan kurtulamaz. Ancak romanın en önemli özelliklerinden biri inkılap romanının az sayıdaki örneklerinden olmasıdır.

Extended Abstract

The relationship between literature and political power is layered, transient and continuous. This continuity is maintained with changing artist staff in order to ensure the legitimacy and prevalence of the ideas advocated by the changing political powers. This situation continued in the Ottoman Empire and expanded its sphere of influence with industrialization and modernization moves. In this sense, the Committee of Union and Progress political power kept journalists and literary figures in its immediate vicinity in order to ensure that its nationalist discourses were reciprocated by the people. In the Atatürk Era, this situation continued in similar methods and forms.

Atatürk wanted to destroy all the elements of the old community structure and replace them with elements of Western civilization. With this intention and goal, the political power implements political and social reforms one after another; However, since he knows that laws will not be the only way to influence the people who are strongly attached to the old living conditions, he encourages and indoctrinates the press and the art world. The press and literature are seen as an easy and sincere way to destroy the actions that will attempt the life of the new Turkish state, such as the emergence of some negative reactions to the revolutions, rebellions, and political tensions. Burhan Cahit Morkaya, who has an important place in the press and literary staff of the Atatürk Period, is at the very center of the "revolution literature" or "revolution canon" that the political power is trying to create. He reflected the impact of the revolutions on society and individuals directly or to the extent that the events allowed in his works. Known as a popular novelist, Burhan Cahit's novel *Kervan Yürüyor* differs from the author's other novels in that it is a revolutionary novel that fully meets the demands of the political power. Even in his novels, in which he fictionalized the development stories of

political power, Burhan Cahit preferred not to leave the male-female relations, that is, the axis of love. *Kervan Yürüyor* differs from the author's other novels with this feature.

In the novel, which was completed in 1936, almost all the revolutions of the period are embodied by the cast of people who symbolize the old and new lifestyle. In the novel, it is the two lifestyles and understandings that are brought face to face. On the one hand, there are those who advocate the reforms that the narrator advocates, especially the secular way of life; On the other hand, there are those who defend the old community structure that opposes the closure of the lodges and lodges gathered in and around Hatip Ak Osman and the equal social and political rights of women with men. The winner of these two views of life in the novel is the revolutionary political power of Western origin and secular thought. Political power is embodied by the periodic reminder of the laws and the narrator's speeches that interrupt the flow of the event, as well as the spokesperson of the political power, as well as the characters of the novel who are public officials. The legitimacy of the reforms advocated by the political power is given through the negative main person. In fact, the main person of this novel is political power or revolutions. Hatip Ak Osman, who defends the old way of life and is the main person of the novel, is a clergyman. Hatip Ak Osman is not the first reactionary cleric novelist among the novels written in Turkish literature until 1936; however, it is also different from the type of clergyman in Halide Edip Adıvar's novels *Vurun Kahpeye* and Reşat Nuri Güntekin's *Yeşil Gece*. First of all, it should be said that in these two novels, the clergy types are not the main persons, they are against change and they are one-sided. Hatip Ak Osman is at the center of the novel, although he resists change, he changes and differs from other characters in the novel. This characteristic of the main person of the novel frees *Kervan Yürüyor* from the position of a typical revolutionary novel and the narrator from the position of a spokesperson for political power. In the novel, the positive types presented to the reactionary clergyman are constantly changing, and they are presented with lifeless, unrealistic and superficial depictions. With these features, *Kervan Yürüyor* is a novel of revolution in which the discourses of political power are reflected, and it is the only novel of Burhan Cahit written in the focus of revolutions in the full sense of the word. The unearthing and analysis of the novel contributed to the Turkish novel and especially to the literary personality of Burhan Cahit.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's authors.

Kaynakça

- Adıvar, Halide E. (2019). *Vurun kahpeye*. Can Yayınları.
- Akgün, S. (1981). Şapka kanunu, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14(25), 69-79.
- Altan, Ç. (1965). *Atatürk'ün sosyal görüşleri*. Dönem Yayınları.
- Arat, Zehra F. (1998). *75 yılda kadınlar ve erkekler. İçinde, Ayşe B. Hacımirzaoğlu (Ed.) Kemalizm ve Türk kadını* (51- 70). Tarih Vakfı Yayınları.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1997). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aysal, N. (2011). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e giyim ve kuşamda çağdaşlaşma hareketleri, *ÇTTAD*, X/ 22, 3- 32.
- Belge, M. (2009). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İletişim Yayınları.
- Çelik, T. (2019). Edebiyat öğretiminde muhafazakâr kanon, folklor/edebiyat, *25/97*, 95-132.
- Çıkla, S. (2004). İnkılâp edebiyatı, *Hece [Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı]*, 8/ 90/91/92; 435-441
- Çıkla, S. (2007). Türk edebiyatında kanon ve inkılâp kanonu, *Muhafazakâr Düşünce*, 4/ 13-14, 47-68.
- Çıkla, S. (2021). *Türkiye'de rejim ve edebiyat*. Kitabevi Yayınları.
- Eskin, Ş. (2017). *Cumhuriyet Türkiye'sinde (1923-1950) ulusal kimlik ve hafıza inşası bağlamında edebiyat faaliyetleri* [Yayımlanmış doktora tezi], İstanbul Üniversitesi.
- Erhat, A. (2023). *Osmanlı münevverinden Türk aydınına*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- [Ertem] Sadri E. (1933). İnkılapçı sanat, geri sanat, *Varlık*, 1 Eylül 1933, 50.
- Güntekin, Reşat N. (1968). *Yeşil gece*. İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Karaosmanoğlu, Yakup K. (1971). *Panorama I- II*. Remzi Kitabevi.
- Kas, B. (2024). *Kervan Yürüyor. İçinde, Tefrikalarda Kalan Bir Devrim Romanı: Kervan Yürüyor*. Dorlion Yayınları.
- Kırkpınar, L. (1998). *75 yılda kadınlar ve erkekler*. İçinde, Ayşe B. Hacımirzaoğlu (Ed.), *Türkiye'de toplumsal değişme sürecinde kadın* (13- 28). Tarih Vakfı Yayınları.
- Kongar, E. (1983). *Atatürk üzerine*. Hil Yayınları.
- [Morkaya] Burhan C. (1933). *Lozan, Mudanya, Ankara*. Kanaat Kütüphanesi.
- Morkaya, Burhan C. (2024). *Kervan yürüyor*. (Haz. Bilal Kas), Dorlion Yayınları.
- Nayır, Yaşar N. (1933). Cemiyetçi edebiyat, *Milliyet*, 26 Haziran 1933, 4.
- Nayır, Yaşar N. (1935). Roman ve hayat, *Aydabir*, 1 Teşrinievvel 1935, 1/2, 61-78.
- Nayır, Yaşar N. (1937). *Edebiyatımızın bugünkü meseleleri*. Kanaat Kitabevi.
- Öcal, O. (2006). Burhan Cahit Morkaya'nın 1925- 1928 yılları arasında neşrettiği yedi romanı, *TÜBAR*, XX, Güz, 165- 183.
- Safa, P. (1933). İstenilen edebiyat, *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1933, 3.
- Sevengil, Refik A. (1933). *Bizim istediğimiz edebiyat*. Burhanettin Matbaası.
- Türkeş, Ö. (2009). Modern Türkiye'nin doğuşu- II. İçinde, A. İnsel (Ed.), *Güdük bir edebiyat kanonu* (425- 448). İletişim Yayınları.
- Yücebaş, H. (1960). *Edebiyatımızda Atatürk*. Kültür Kitabevi.
- Vâ- Nû, M. (1987). *Bir dönemin tanıklığı*. Cem Yayınları.